

Jakten på den tapte hagen

En gang var Herregården i Larvik med sitt storslåtte hageanlegg symbolet på **Ulrik Frederik Gyldenløves** rang og nærmest eneveltige makt i hans norske grevskap. **Nå avdekkes bit for bit det hageanlegget som i sin tid var det største i Norge** - og et av de tidligste uttrykk for barokkens hagekunst i Norden.

Rekonstruksjon av herregårdsanlegget i 1696 ved Lars Jacob Hvinden-Haug og Veronique Simon.
Ill: NIKU/Vestfoldmuseene

Ulrik Frederik Gyldenløve

- Født i 1638 som utenomekteskapelig sønn av kong Frederik 3. av Danmark-Norge og Margrethe Pape.
- Øverstkommanderende for den norske hær, stattholder i Norge og ridder av Elefantordenen.
- I 1671 ble han eier av Larvik grevskap, opprettet for Gyldenløve av hans halvbror kong Christian 5.
- Plassert øverst på rangstigen i det dansk-norske monarkiet ved de nye adelsforordningene av 1671.
- Hadde etter omfattende reiser i Europa oppført flere barokke anlegg, hvor det kanskje mest kjente er Gyldenborg (senere Charlottenborg) i København.
- Var nær venn av Peder Griffenfeld (1635–1699), som i 1673 ble eier av Griffenfeld grevskap (senere Jarlsberg grevskap), det andre grevskapet vi har hatt i Norge.
- Døde i Hamburg i 1704.

Arkeologene Julie K. Ø. Askjem og Trude Aga Brun på steinmurene i 2022.

Foto: Aleksander V. Oxholm/Vestfoldmuseene

Utsnitt med herregårdsanlegget fra ingeniørkaptein Peter Jacob Wilsters kart fra ca. 1690. Ill.: Riksarkivet

Sporene fra hagen lå for det meste bare 30 til 50 centimeter under bakken.

AV ALEKSANDER VÅGEN OXHOLM

Fagkonsulent ved Vestfoldmuseene

- Med undersøkelsene av hageanlegget kommer vi tett på hagevisjonene til Gyldenløve, og han satte store krefter inn på å lage storslagen og ny hagekunst i barokkens formspråk.

Det sier Bjørn Anders Fredriksen, førsteamanuensis og hagekunsthistoriker ved Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU). Fredriksen har nå lagt bak seg tre sesonger med arkeologiske undersøkelser ved Herregården.

Men før vi går dypere inn i det, trenger Herregården i Larvik en introduksjon:

Residens for en greve

Larvik grevskap ble opprettet for Norges stattholder Ulrik Frederik Gyldenløve i 1671. Den grevelige residensen, i dag kjent som Herregården i Larvik, ble opp-

ført i 1674. Tømmerbygningen var grevens bolig når han oppholdt seg i grevskapet, og den huset også grevskapsadministrasjon.

Herregårdshagen ble påbegynt parallelt med bygningen, og var ferdig anlagt omkring 1680. Hagen var utstyrt med fire store dammer og en dam med en fontene i midten med en over syv meter høy stråle. Øst for den store hagen lå kjøkkenhagen, og mot sør strakte den såkalte Alléhagen seg ned mot fjorden. I årene 1689–1699 oppførte så Gyldenløve en ny residens i stein helt nord i hagen.

Med unntak av den lille Bastionhagen foran hovedbygningen er det i dag få synlige spor etter hagen. Området der den store hagen lå, er preget av forfalne og fraflyttede skolebygninger, asfalt, gressbevokste flater og tomme skolegårder. Bortsett fra noen få bøkehekker og andre plantinger, som er en hagetolkning fra

1900-tallet, er det lite som gir inntrykk av fordums glans.

Men dette området er nå i transformasjon. I 2021 vedtok nemlig Larviks politikere å satse på Herregårdshagen. Så hva kan man så si om hvordan hagen så ut i sin storhetstid?

Kunnskap fra arkivene

Bortsett fra et par arkeologiske undersøkelser på 1990-tallet er kunnskap om den historiske hagen sporet opp via arkivmateriale.

Vestfoldmuseenes konservator Aina Aske har gjennom en årrekke arbeidet med regnskap og brev som inngår i det omfattende grevskapsarkivet, i tillegg til kart, prospekter og eldre fotografier.

Arkitekt og forsker Lars Jacob Hvinden-Haug har bidratt med verdifull ny kunnskap om herregårdsanlegget i sin doktoravhandling om den eldre barokken

i Norge, og har produsert rekonstruksjonstegninger i samarbeid med Aske.

Et hagearkeologisk prosjekt

Ideen om å reetablere Herregårdshagen har vært luftet ved flere anledninger. Allerede i 2019 ble det opprettet et hagearkeologisk prosjekt, som i norsk sammenheng gjør noe så sjeldent som forskningsarkeologi.

Tiltaket er et samarbeid mellom Larvik kommune, som eier grunnen og bygningsmassen, og Vestfoldmuseene, som har ansvaret for museet. Til prosjektet ble det knyttet ekspertise ved hagekunsthistorikere fra NMBU og arkeologer fra Kulturarv i Vestfold og Telemark fylkeskommune.

Det er dette prosjektet som man nå har begynt å høste frukter av.

De første undersøkelsene

I 2020 ble det foretatt undersøkelser

med georadar. Georadaren, som kort fortalt måler avvik i tettheten i massene under bakken, ble kjørt systematisk over asfalt og plen. Dataene fra georadaren må ofte suppleres med fysisk arkeologi, og med midler fra Riksantikvaren ble det planlagt utgravninger i 2021. Fagfolkene var likevel spente foran nye arkeologiske undersøkelser.

For at det skal være mulig å etablere hagen på nytt, må man kunne bekrefte eller nyansere det som kart og arkivkilder forteller, med funn av strukturer fra den historiske hagen.

Forskersteamet valgte ut et område på rundt 400 kvadratmeter like utenfor Herregårdens østfløy. I løpet av en uke i september 2021 gravde de fire sjakter og fant spor etter gangveier, dyrkningsfelt og plantegroper. Ikke minst ble det funnet spor etter en av anleggets fire karpedammer. Deler av dammen var allerede

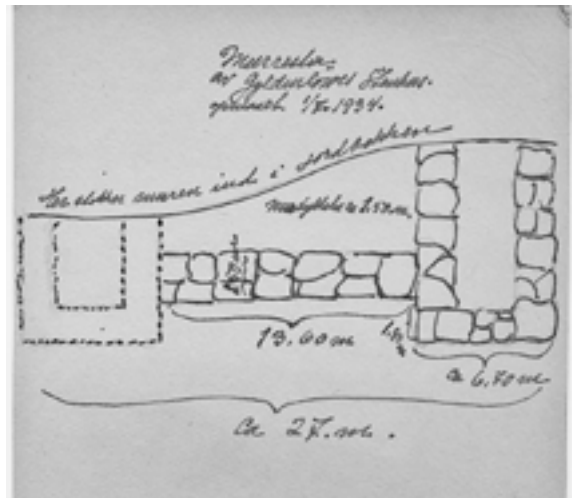
nedbygget av et skolebygg i 1902, og en lokal anekdote forteller at elever ved skolen på et tidlig tidspunkt lekte med barkebåter i kjelleren.

Sporene fra hagen lå for det meste bare 30 til 50 centimeter under bakken. Teamet kunne planlegge neste sesongs feltarbeid med optimismen intakt.

Doktor Hansteens tegning

Undersøkelsene fortsatte i juni 2022. Også denne gangen hadde teamet kun én uke til rådighet. Før utgravningene begynte, var det ingenting i terrenget som sa noe om hvor Gyldenløves andre residens, det såkalte Steinhuset, hadde stått.

Men vi vet at huset fikk et kort liv: Ikke lenge etter at bygningen sto ferdig oppført i 1699, begynte den å lide av setningsskader. Innen 1760 var huset revet, og teglsteinen gjenbrukt i forbindelse med oppføringen av tårnet på Larvik

Doktor Hans T. Hansteens oppmåling av murfundamentet til Gyldenløves steinhus. Ill.: Vestfoldmuseene

Professor Annegreth Dietze-Schirdewahn og Bjørn Anders Fredriksen ved utgravningene i 2021. Foto: Aleksander V. Oxholm/Vestfoldmuseene

Herregården i kveldssol. Foto: Georg Aamodt

Den grevelige residensen: Herregården i Larvik

- Anlagt i 1674 av Ulrik Frederik Gyldenløve.
- Det første bygningskomplekset var en trefløy, barokk portikusvilla i tømmer.
- Den første gartneren Christopher Arnet var sentral i grunnleggelsen av hagen og hadde sin egen kjøkkenhage østenfor residenshagen.
- Tømmerbygningen ble ombygd og utvidet i forbindelse med kongebesøket i 1733.
- Etter at grevskapet gikk ut av slekten i 1805, ble Herregården brukt som rådstue, teater, høyere skole samt bolig for sogneprest og rektor.
- Hageanlegget ble så driftet og forpaktet bort til gartnere frem til tidlig 1900-tall, da hagens sentrale del ble fylt opp av skolebygninger.
- Fungerer i dag som herregårdsmuseum drevet av Larvik Museum, en del av Vestfoldmuseene.
- Undersøkelser, forskning, restaurering av Herregården samt reetablering av Herregårdens hage skjer innenfor rammen av prosjektet Akantus, som eies av Larvik kommune og Vestfoldmuseene, hvor prosjektledelse er ved henholdsvis Ingerid Heggelund og Aina Aske.

kirke og til dels til det nye Laurvigs hospital. Forskerne visste at ved å finne plasseringen av huset ville de kunne beregne hvor midtaksen i Herregårdshagen hadde ligget. Lokalisering av midtaksen var dessuten blitt et av målene for videre undersøkelser.

I gjennomgangen av kunnskapsmaterialet lot teamet seg fascinere av en skisse som viste konturene til et murfundament. Den var tegnet av Hans T. Hansteen, lege og mangeårig leder av den lokale museumsforeningen.

På tegningen hadde Hansteen notert «Gyldenløwes Stenhus. Murrester 1/7 - 1934». Store steiner var blitt blottlagt i forbindelse med anleggelsen av en vei lengst nord i det historiske hageanlegget, og Han-

steen benyttet anledningen til å dokumentere det han så. Heldigvis ble veiprosjektet forskjøvet lenger mot nord. Og som det snart skulle vise seg, ble doktor Hansteens enkle tegning viktig for ettertiden.

Allerede første dag i felt kom de avgjørende funnene. Under én meter med fyllmasser dukket det opp et tykt lag med kalkmørtel. Arkeologene visste at de var på rett spor. Under laget med kalkmørtel avdekket de større steinblokker som lå på rekke. Murfundamentene til Gyldenløves «steenhuus» var funnet.

«Steinslottet»

I løpet av noen dager hadde teamet gravd seg helt frem til nordenden av fundamentet. Den lengste muren målte 12 meter.

Dronefoto over dreneringsgrøften. Til venstre for grøften skimtes sirkelformede plantegroper. Øverst i venstre billedkant synes skoletilbygget fra 1960-tallet. Foto: Rune Nordseter/VTFK

Nå planlegges nye sesonger med utgravninger i Herregårdshagen.

Bygningens sørvendte fasademurer var borte, delvis fjernet kanskje allerede ved rivingen på 1700-tallet, og på grunn av et skoletilbygg fra 1960-tallet som ble oppført delvis over bygningen.

Likevel - murfundamentene hadde ligget lenger nord enn det forskerne hadde antatt, noe som økte sjansen for at større deler av murene var bevart. I lokalpressen fikk den tapte bygningen den fantasieggende betegnelsen «Steinslottet», som satte seg umiddelbart.

Ved å sammenstille de avdekkede murene med Hansteens tegning kunne forskerne regne seg frem til at steinslottet var minst like stort som Herregårdens hovedbygning.

Da fredagen kom, var det knapt tid til mer enn innmålinger og registrering før sjaktene fyltes igjen etter ukens arbeid. Videre utgravninger måtte vente til 2023. I mellomtiden hadde funnet av steinslottet fått nasjonal oppmerksomhet, og interessen lokalt var stor.

Årets undersøkelser

I slutten av mai i år var teamet igjen på plass. Med hele to uker til rådighet var det gode muligheter til å utforske den såkalte «Banketten» i nordre del - selve prydhagen i anlegget.

Banketten er i dag en hellende gresslette, tilsynelatende uten større forstyrrelser, med unntak av kabelgrøfter og enkelte moderne tilpasninger. De første seks dagene gikk med til å grave sjakter og drive fflateavdekking. Det er resultatene herfra som analyseres i skrivende stund.

Enkelte generelle tendenser og funn av hagestrukturer gjør at noen slutninger likevel kan

trekkes. Plantegroper, dyrkningsfelt og grusganger fantes bevart bare 30-40 centimeter under overflaten. Dette gir verdifull kunnskap om hagens inndeling og proporsjoner. Deler av en stor dreneringsgrøft fra grevskapstiden ble også avdekket. Grøftene skulle sikre at herskapet skulle kunne spasere tørrskodde på prydhagens gangveier, og kanskje forsynte de også hagens dammer med vann.

De fire siste dagene ble steinslottets avgrensning mot øst undersøkt. Selv om fundamentet til hele østveggen synes tapt, ble det funnet flere murer fra bygningen. Hansteens tegning kom til sin rett: Muren han hadde tegnet inn, var blitt fjernet ved byggingen av skoletilbygget, men murene han ikke hadde sett med egne øyne, men bare stippet opp der han antok at de lå, hadde teamet nå i stor grad funnet. Hell i uhell, kan man vel si!

Nå planlegges nye sesonger med utgravninger i Herregårdshagen. Trolig vil undersøkelsene fortsette å bringe frem funn som utvider vår forståelse av et unikt kapittel i norsk historie.

Kilder:

- Aina Aske: «Herregården», Vestfoldmuseene, 2017
- Aina Aske: «Herregårdens hage», Vestfoldmuseene, 2018
- Lars Jacob Hvinden-Haug: «Den eldre barokken i Norge. Bygningens former og rommenes fordeling 1660-1733», Arkitekt- og designhøgskolen i Oslo, 2008
- Lars Jacob Hvinden-Haug: «Residensens hage i Larvik» og Aina Aske: «Herregårdshagen i Larvik: På sporet av tapt historie». I Einar Sørensen (red.): «Norsk havekunst under europeisk himmel», SAP, 2013
- VTFK/NMBU: Rapporter fra de arkeologiske undersøkelsene i 2021 og 2022

1892: Amasonehæren i det afrikanske kongedømmet Dahomey utkjemper sitt siste slag. Kvinnehæren skal ha blitt opprettet på 1600-tallet, da den mannlige befolkningen skrumpet drastisk på grunn av stadige feider med naborikene. De kvinnelige krigerne får samme militære opplæring som menn og er bevæpnet med macheter og (etter hvert) musketter. På det meste skal hæren ha talt ca. 6000 krigere. I det siste slaget møter de en fransk invasionsstyrke. Selv franske offiserer berømmer kvinnene for deres «ekstreme tapperhet» og «enestående mot» i kamp.

Amasonehæren gikk i oppløsning etter at Dahomey ble fransk protektorat i 1894.

1530: En voldsom flom, som kan ha kostet 100.000 mennesker livet, skyller inn over Nederland. Særlig hardt rammet er Flandern og Zeeland, der store landområder går tapt for alltid. Deler av det omtales i dag som Verdrunken Land van Reimerswaal («Det druknede landet ved Reimerswaal»). Her går flere titalls landsbyer under i vannmassene, mens den større byen Reimerswaal blir forvandlet til en øy. Under en ny flom et århundre senere blir også Reimerswaal slukt av havet.

1938: Alle de 29 som er i lokalet omkommer da det bryter ut brann på loftet i et fotoatelier i Hegdehaugsveien 32 i Oslo. Til en firmafest er lokalene pyntet med brennbare dekorasjoner av vatt, papp og kreppapir. Det antas at et magnesiumbluss antenner brannen, som brer seg med eksplosjonsartet hastighet og fanger gjestene i en dødsfelle. Fire mister livet da de i panikk hopper ut fra 4. etasje.

Fortsetter side

111